

บทสรุป

เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดีและขอมเรืองอำนาจแล้ว ประกอบไปด้วยเมืองโบราณ 2 เมือง คือเมืองเสมาร้างและเมืองโคราชเก่า ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งลำน้ำลำตะคองในเขตอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาปัจจุบัน นครราชสีมาเขามาอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของไทยตั้งแต่เมื่อครั้งกองทัพของกรุงศรีอยุธยามีชัยเหนือเมืองพระนครของอาณาจักรกัมพูชาในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) และสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) นครราชสีมาเมื่อต้นสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงมีฐานะเป็นเมืองพระยามหานคร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอาณาจักร เนื่องจากเมืองนครราชสีมาเป็นเมืองชายแดนติดต่อกับอาณาจักรของชนต่างชาติ อันได้แก่เขมรและลาว สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงทรงเห็นความจำเป็นที่จะสร้างเมืองนครราชสีมาขึ้นใหม่ ให้มีสภาพมั่นคงแข็งแรงพอที่จะเป็นที่มั่นตั้งรักษาอาณาจักรทางทิศตะวันออกของประเทศได้ จึงได้โปรดฯ ให้ย้ายเมืองโบราณ 2 เมืองในเขตอำเภอสูงเนิน มาสร้างเป็นเมืองใหม่ในที่ตั้งของเมืองนครราชสีมาปัจจุบันนี้ แล้วโปรดฯ ให้เจ้าพระยาอมราช (สังข์) ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ออกมาปกครองเมืองนครราชสีมา นับเป็นครั้งแรกที่อาณาจักรลาวได้เห็นว่า รัฐบาลได้เห็นความสำคัญของเมืองนครราชสีมา และต้องการจะขยายอำนาจการปกครองออกมาสู่เมืองนี้โดยตรง

เมื่อสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นครราชสีมาก็สิ้นความจงรักภักดีต่อกรุงศรีอยุธยา เจ้าพระยาอมราช (สังข์) เจ้าเมืองและชาวเมืองนครราชสีมาตั้งแข็งเมืองเป็นกบฏ ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อสมเด็จพระเพทราชา กษัตริย์องค์ใหม่ แต่ก็ถูกกองทัพกรุงศรีอยุธยาปราบจนราบคาบ การแสดงอาการกระด้างกระเดื่องต่อกรุงศรีอยุธยา

ครั้งนี้ เป็นเหตุให้เมืองนครราชสีมาถูกลดอำนาจและความสำคัญลง แต่รัฐบาลก็ยังคงยึดถือนโยบายสงขาราชการจากเมืองหลวงออกมาปกครองอยู่ต่อไป แต่ตัดทอนอำนาจลงด้วยการเก็บรับเครื่องศัสตราวุธ และประหารชีวิตพวกที่ก่อการกบฏไปหลายคน ในรัชกาลเดียวกันนี้เอง เกิดเหตุการณ์ระส่ำระสายขึ้นทางหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากมีชาวลาวตะวันออกเฉียงเหนือ ชื่อว่าบุญกว้าง รวบรวมสมัครพรรคพวกได้ประมาณ 28 คน เดินทางมาเกลี้ยกล่อมผู้คนอยู่นอกเมืองนครราชสีมา พระยานครราชสีมาไม่อาจแก้ไขสถานการณ์ได้ จึงล่อลวงพวกคนเหล่านี้ให้เดินทางต่อมาทางลพบุรี แล้วบอกให้กรุงศรีอยุธยา ยกกองทัพขึ้นมาปราบ เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้กรุงศรีอยุธยาตระหนักถึงความสำคัญของเมืองนครราชสีมาอีกครั้งหนึ่ง จึงได้กลับเพิ่มกำลังอาวุธและอำนาจทางการ เมืองให้กับเมืองนครราชสีมาดังเดิม

ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ไทยขยายพระราชอาณาเขตทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือออกไปจนจดดินแดนแม่น้ำโขง และได้หัวเมืองลาวเวียงจันทน์และนครจำปาศักดิ์ไว้ในอำนาจ แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียังมีพันธกิจจัดการปกครองหัวเมืองค่านี้นี้ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็สิ้นสมัยของพระองค์เสียก่อน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะจัดปกครองหัวเมืองทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้มั่นคง จึงทรงมอบอำนาจให้เมืองนครราชสีมาเป็นผู้ปกครองดูแลหัวเมืองทางภาคนี้ทั้งหมด และเป็นผู้กำกับตรวจตราหัวเมืองลาวประเทศราชด้วย นับว่าในสมัยนี้นครราชสีมาได้มีบทบาทและอำนาจทางการเมืองเพิ่มมากขึ้นยิ่งกว่าสมัยก่อน ๆ นอกจากนี้แล้ว ยังได้ทำหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ ด้วยการเป็นผู้เก็บรวบรวมแร่รัตนชาติด้วยสากแร่ส่งเข้าเป็นรายได้ของแผ่นดินควบคู่กันไปอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของเมืองนี้ถึงแม้ว่าจะเพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังคงมีฐานะเป็นหัวเมืองโท เช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา

เมื่อเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. 2369 นครราชสีมาเป็นที่หมายในการโจมตีแห่งแรกของพวกกบฏ เพราะเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองของภาค และเป็นทางผ่านไปสู่อินแดนในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวเมืองนครราชสีมาซึ่งใน

เวลานั้นมีความจงรักภักดีต่อเมืองหลวงมาก ได้ช่วยกันต่อต้านกำลังของฝ่ายทหารลาวจน
ระส่ำระสาย และช่วยใหญ่กองทัพกรุงเทพฯ ๗ ยกมาช่วยเหลือไค้ทันทางที่ พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคัดถอนกำลังของอาณาจักรเวียงจันทน์ลง และเพิ่มอำนาจให้กับ
เมืองนครราชสีมาขึ้นอีก ด้วยการที่ทรงอนุญาตให้มีการตั้งเมืองใหม่ ๆ ขึ้นหลายเมืองทาง
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พร้อมกันนั้นก็ได้ทรงยกศึกคือเมืองนครราชสีมาขึ้นเป็นหัวเมือง
ชั้นเอก ทำหน้าที่ทางคานการ เมืองและค่านเศรษฐกิจแทนรัฐบาลกลาง ดังที่เคยปฏิบัติมา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ สถาน
การณ์ทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศไค้ผันแปรไปอย่างมาก การทำสนธิ
สัญญาเบาริงกับอังกฤษและชาติอื่น ๆ ในแบบเดียวกันในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นเหตุให้ไทย
มีความสัมพันธ์ทางการค้าขายและการทูตกับนานาประเทศ บ้านเมืองไค้เจริญก้าวหน้าเป็น
ลำดับมา ในขณะที่ระบบการปกครองประเทศซึ่งใช้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
เป็นราชธานี เป็นสิ่งที่ล้าสมัยไม่เหมาะสมกับสภาพการบ้านเมืองซึ่งเปลี่ยนแปลงไป นอก
จากนี้ การขยายเขตอิทธิพลทางการเมืองของมหาอำนาจยุโรป รุกล้ำเข้ามาสู่ดินแดนทาง
ภาคต่าง ๆ ของพระราชอาณาจักร เป็นเหตุให้รัฐบาลจำเป็นต้องเลือกดำเนินนโยบาย
เพื่อความอยู่รอดของประเทศ ความบีบคั้นทางการเมืองของมหาอำนาจฝรั่งเศสเข้ามา
ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงห่วงใยหัวเมืองต่าง ๆ บนที่ราบสูงโคราช ความ
ทุกข์แค้นและความห่างไกลจากการคมนาคมก็เป็นสาเหตุอีกข้อหนึ่ง แมว่าไทยจะมีเมือง
นครราชสีมาเป็นศูนย์กลางการปกครองทางภาคนี้อยู่แล้วก็ตาม แต่สถานการณ์ทางการเมือง
เมืองในเวลานั้นก็ไม่น่าไว้วางใจ ฉะนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จึงทรงเริ่มปรับปรุงการปกครองหัวเมืองในภาคนี้เสียใหม่ในปี พ.ศ. 2433 ด้วยการแบ่ง
หัวเมืองต่าง ๆ บนภาคนี้ออกเป็น 4 กองใหญ่ ส่งข้าหลวงออกไปประจำรักษาราชการอยู่
ในท้องถิ่นในที่สุดมา คือเมื่อ พ.ศ. 2434 ทรงส่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอถึงสาม
พระองค์ คือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร สมเด็จพระเจ้าน้องยา-
เธอ กรมหมื่นสรรพรสทิธิประสงค์ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

ออกไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ว่าราชการทางพระองค์ ประจำอยู่ ณ เมืองอุบลราชธานี นครราชสีมาและหนองคาย ใน พ.ศ. 2435 ทรงปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคหัวพระราชอาณาจักร จัดให้มีการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล มีข้าหลวงเทศาภิบาลประจำอยู่ทุกมณฑล แม้จะทรงเสริมกำลังออกไปปกครองหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มขึ้นแล้วก็ตาม แต่ในปี พ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสก็ได้ใช้กำลังบีบบังคับให้ไทยต้องยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับตน รัฐบาลจึงกลับมาเห็นความสำคัญของเมืองนครราชสีมาอีกครั้งหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ได้ตัดทอนอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองเมืองนครราชสีมาลงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2433 เป็นต้นมาแล้วก็ตาม หลังวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 กรุงเทพฯ ได้จัดการปรับปรุงซ่อมแซมกำแพงเมือง ชุกลอกคูเมืองนครราชสีมา และหวังว่าจะใช้เมืองนี้เป็นแหล่งที่มั่นในการรบในกรณีที่จะเกิดสงครามกับฝรั่งเศสขึ้นได้ ในเวลาต่อมา ได้มีการปรับปรุงกำลังทหารมณฑลนครราชสีมา เพื่อใช้เป็นกำลังสนับสนุนอำนาจของรัฐบาลกลางในการปกครองเหนือหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และให้เป็นที่เคารพยำเกรงแก่ชาวต่างประเทศ ซึ่งเห็นได้ชัดเมื่อมีการขอกำลังทหารเมืองนครราชสีมาไปปราบกบฏผู้มีบุญภาคอีสาน ในมณฑลอุดรและอีสาน ในปี พ.ศ. 2445 นอกจากนี้ นครราชสีมายังได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้สอดแนมพฤติกรรมของเจ้าเมืองกรมการเมืองต่าง ๆ ที่แสดงออกต่อรัฐบาลและต่อมหาอำนาจฝรั่งเศส ทำหน้าที่เป็นผู้คลี่คลายปัญหาความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างประเทศ อันสืบเนื่องมาจากเรื่องคนในบังคับฝรั่งเศสจำนวนมากที่พำนักอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งยังเป็นหัวเมืองตัวอย่างในการรับเอาวัฒนธรรมกรุงเทพฯ เข้ามาผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมในสังคมท้องถิ่นภาคอีสานอีกด้วย

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า แม้ว่าเมืองนครราชสีมาจะตั้งอยู่บนที่ราบสูงที่มีเทือกเขาอันทรุกันคารทอดกันเป็นแนวยาว ทำให้การคมนาคมติดต่อไปมาระหว่างเมืองนครราชสีมา กับเมืองหลวงและหัวเมืองอื่น ๆ ในที่ราบลุ่มภาคกลาง เป็นไปด้วยความยากลำบากก็ตาม แต่เมืองนครราชสีมาก็มีลักษณะเด่นและมีความสำคัญ เพราะสถานที่ตั้งของเมืองเป็นทางผ่านลงไปสู่ภาคกลาง และเป็นศูนย์กลางที่จะคุมหัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เป็นอย่างดี รัฐบาลกลางทุกยุคทุกสมัยได้ตระหนักในความสำคัญของเมือง

นครราชสีมาในแง่ที่ตลอดมา ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถานการณ์ทางการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก รัฐบาลจึงหันมาสนใจหัวเมืองบนที่ราบสูงโคราชมากกว่าแต่ก่อน ได้ทุ่มเทกำลังมาปรับปรุงหัวเมืองทางภาคนี้ให้เข้มแข็ง เพื่อป้องกันการรุกรานและแทรกแซงจากภายนอกประเทศ นครราชสีมาได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวให้แก่เมืองหลวงอย่างเต็มที่ ยังผลให้กรุงเทพฯ สามารถขยายการปกครองออกไปทางภาคนี้ได้สำเร็จ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย